

- ³⁴ Niemirowski A. Pogląd dziejowy i zasadniczy na stanowisko obroncy. – W., 1869. – S. 222.
- ³⁵ Фойницкий И. Я. Курс уголовного судопроизводства. Т. 1.– Санкт-Петербург, 1996. – С. 474.
- ³⁶ Niemirowski A. Pogląd dziejowy i zasadniczy na stanowisko obroncy. – W., 1869. – S. 222.
- ³⁷ Уолкер Р. Английская судебная система. – М., 1980. – С. 279.
- ³⁸ Niemirowski A. Pogląd dziejowy i zasadniczy na stanowisko obroncy. – W., 1869.– S. 223–224.
- ³⁹ Фойницкий И. Я. Курс уголовного судопроизводства. Т. 1.– Санкт-Петербург, 1996. – С. 474.
- ⁴⁰ Сучасні системи адвокатури / За ред. О.Д. Святоцького. – К., 1993. – С. 106.
- ⁴¹ Сучасні системи адвокатури / За ред. О.Д. Святоцького. – К., 1993. – С. 107.
- ⁴² Сучасні системи адвокатури / За ред. О.Д. Святоцького. – К., 1993. – С. 108.
- ⁴³ Уолкер Р. Английская судебная система. – М., 1980. – С. 303.
- ⁴⁴ Уолкер Р. Английская судебная система. – М., 1980. – С. 297–298.
- ⁴⁵ Сучасні системи адвокатури / За ред. О.Д. Святоцького. – К., 1993. – С. 115.

Гринько Р.В.,

*викладач кафедри конституційного,
адміністративного та фінансового права
Національної академії Прикордонних військ
України імені Богдана Хмельницького*

ПИТАННЯ КРИМІНАЛЬНОГО ПОКАРАННЯ У ВИДІ ТРИМАННЯ В ДИСЦИПЛІНАРНОМУ БАТАЛЬЙОНІ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ

Специфічним видом покарання, який застосовується лише до військовослужбовців строкової служби, які раніше не відбували покарання у виді позбавлення волі, є тримання в дисциплінарному батальйоні військовослужбовців.

Про значення даного виду покарання свідчать показники статистики, згідно з якими, тримання в дисциплінарному батальйоні військовослужбовців досить часто застосовується військовими судами. Так, наприклад, в 2001 році військовими судами гарнізонів покарання у виді тримання в дисциплінарному батальйоні військовослужбовців було застосовано відносно 43 % від загальної кількості засуджених, а за перше півріччя 2002 року покарання у виді тримання в дисциплінарному батальйоні було застосовано у 52 % випадків від загальної кількості засуджених військовослужбовців.

В той же час в юридичній літературі питанням призначення та виконання кримінального покарання у виді тримання в дисциплінарному батальйоні військовослужбовців приділяється недостатньо уваги. Також законодавство України та практика застосування даного виду кримінального покарання не зазнавали істотних змін протягом тривалого часу.

Згідно зі ст. ст. 51 і 62 Кримінального кодексу України кримінальне покарання у виді тримання в дисциплінарному батальйоні військовослужбовців є основним видом кримінального покарання, який застосовується в передбачених законом випадках лише відносно військовослужбовців строкової служби та лише за злочини, скоєні під час проходження строкової військової служби. Сутність даного виду покарання полягає в примусовій ізоляції засудженого від суспільства протягом визначеного вироком суду строку в спеціально

призначеній для цього військової частині, де за допомогою таких засобів впливу на засуджених, як режим відбування покарання, суспільно корисна праця, виховна робота та бойова підготовка, здійснюється його виправлення.

Порядок та умови відбування покарання військовослужбовцями строкової служби, засудженими до тримання в дисциплінарному батальйоні, їх правове становище та порядок діяльності дисциплінарного батальйону встановлюється Положенням про дисциплінарний батальйон у Збройних силах України, затвердженим Указом Президента України від 05.04.1994 р. (надалі – Положення).

Як і будь який інший вид покарання, тримання в дисциплінарному батальйоні, військовослужбовців є карою за скоєний злочин і його застосування переслідує мету, зазначену в ст. 50 Кримінального кодексу України [1]. Однак, у зв'язку з тим, що особи, засуджені до тримання в дисциплінарному батальйоні знаходяться на військовій службі, мета щодо даного виду покарання конкретизується та уточнюється в п. 2 Положення [2], де зазначається, що тримання в дисциплінарному батальйоні військовослужбовців “має на меті виправлення та перевиховання засуджених у дусі чесного відношення до праці та військової служби, суворого дотримання ними Конституції і законів України, точного виконання Військової присяги та військових статутів і попередження скоєння нових злочинів” [3, С. 46].

Згідно з Положенням військовою частиною, де відбувають покарання засуджені військовослужбовці строкової служби, є дисциплінарний батальйон чи окрема дисциплінарна рота, яку утримують за окремим штатом. Організаційну структуру і чисельність дисциплінарного батальйону визначає Міністр оборони України.

Відповідно до ст. 59 Положення, засуджених звільняють з дисциплінарного батальйону за наступних підстав: після відбуття строку покарання, призначеного вирокком суду; в силу акту амністії; у зв'язку з помилуванням; у зв'язку з винесенням судом ухвали або постанови про звільнення від відбування покарання через хворобу, умовно-достроково та за іншими підставами, встановленими законом.

Осіб, звільнених з дисциплінарного батальйону, направляють для подальшого проходження служби, як правило, в ті ж військові частини, в яких вони проходили службу до засудження. Командир дисциплінарного батальйону повідомляє командира військової частини про відправлення військовослужбовця і надсилає на його адресу службову характеристику цього військовослужбовця.

Час перебування засуджених у дисциплінарному батальйоні до строку військової служби не зараховується. В той же час Командуючий військами військового округу (оперативного командування), командуючий Військово-Морськими Силами України мають право зараховувати час перебування в дисциплінарному батальйоні до строку військової служби особам, які оволоділи військовою спеціальністю, добре знають і чітко виконують вимоги військових статутів та бездоганно несуть службу після звільнення з дисциплінарного батальйону, а також тим, які під час відбування покарання довели своє виправлення, виявили високу дисциплінованість і чесне ставлення до праці та військової служби.

Клопотання про зарахування часу перебування в дисциплінарному батальйоні до строку військової служби може бути подано:

- а) командиром частини (корабля), до якої прибув звільнений з дисциплінарного батальйону, не раніш як через чотири місяці після прибуття його до частини (на корабель);
- б) командиром дисциплінарного батальйону щодо осіб, ровесники яких звільнені в запас, за один - два місяці до закінчення строку покарання.

Клопотання про зарахування часу перебування в дисциплінарному батальйоні до строку

строкової військової служби зазначеним особам, звільненим умовно-достроково, доповідають відповідному командуючому не пізніше як через три дні після винесення судом ухвали.

На засуджених, визнаних військово-лікарською комісією непридатними за станом здоров'я до військової служби зі зняттям з військового обліку або непридатними до військової служби у мирний час, командир дисциплінарного батальйону вносить до суду подання про дострокове звільнення від покарання або заміну не відбутої частини покарання більш м'яким покаранням. Разом з поданням до суду надсилають висновок військово-лікарської комісії та особову справу засудженого. Осіб, щодо яких судом винесено ухвалу про дострокове звільнення від покарання або заміну не відбутої частини покарання більш м'яким покаранням, командир дисциплінарного батальйону достроково звільняє з військової служби і направляє до військового комісаріату або військової частини, звідки вони прибули.

Питання про характер покарання у виді утримання засудженого військовослужбовця у дисциплінарному батальйоні найбільш глибоко в свій час було досліджено М.О. Стручковим, який вважав, що дисциплінарний батальйон є особливою військовою частиною, а не місцем позбавлення волі, у специфічних умовах якої засуджені військовослужбовці продовжують нести військову службу, а тримання в дисциплінарному батальйоні є специфічним військовим покаранням, яке передбачає такий вплив на засуджених, в якому поєднуються сувора дисципліна, військово виховання, суспільно корисна праця та інші засоби впливу на засуджених [4, с. 13 – 14.]. Підтримуючи таку точку зору, слід зазначити, що умови утримання засуджених військовослужбовців у дисциплінарному батальйоні подібні до умов утримання засуджених у виправно – трудових установах (надалі – ВТУ). Однак утримання військовослужбовців у дисциплінарному батальйоні має суттєву відмінність, що полягає в тому, що засуджені військовослужбовці продовжують нести військову службу. Проте, як свідчить аналіз нормативних актів, що регламентують діяльність дисциплінарного батальйону, зазначена функція не входить до переліку основних задач діяльності дисциплінарного батальйону, а є специфічним фактором, який повинен здійснювати свій вплив на засудженого для досягнення основних цілей покарання.

Таким чином, несення військової служби засудженими військовослужбовцями, поряд з відбуванням покарання, відчуженням карального впливу покарання, і виконання ними військових обов'язків у специфічних умовах дисциплінарного батальйону належить до особливостей даного виду покарання [5, с 32].

Разом з тим, правовий статус військовослужбовців строкової служби, які відбувають покарання у дисциплінарних частинах, в значній мірі відрізняється від правового статусу інших категорій засуджених. Це пов'язано в першу чергу з тим, що даний вид покарання вважається більш гуманним в порівнянні з покаранням у виді позбавлення волі. Специфіка правового статусу засудженого до тримання в дисциплінарному батальйоні полягає також і в тому, що на засуджених військовослужбовців поширюється дія суто військових нормативних актів, наприклад, військових статутів, які не лише детально регламентують права і обов'язки військовослужбовців, а й передбачають їм певні правила поведінки. Отже, до військовослужбовця, який утримується в дисциплінарному батальйоні, можуть застосовуватись не тільки санкції, передбачені кримінальним законодавством, а й дисциплінарні, передбачені загальновійськовими та спеціальними статутами, а також іншими військовими нормативними актами. Підтвердженням такої думки може свідчити й той факт, що утримання військовослужбовця в дисциплінарному батальйоні не тягне для нього судимості, хоча такий підхід, на нашу думку, є спірним.

Між правовим положенням військовослужбовців, які проходять службу у звичайних військових частинах, та військовослужбовців, які утримуються в дисциплінарних частинах, мають місце суттєві відмінності. Так, засуджені в дисциплінарному батальйоні поряд з несенням військової служби відбувають ще покарання за скоєний злочин. Як наслідок, мають місце обмеження їх в деяких правах та накладення на них додаткових спеціальних обов'язків з метою забезпечення карального впливу покарання, а також створення необхідних умов для досягнення головних завдань, які стоять перед дисциплінарним батальйоном – виправлення засуджених, та попередження скоєння ними нових злочинів.

Дисциплінарний батальйон не можна вважати частиною, де основним завданням є проходження військової служби, оскільки час знаходження в дисциплінарному батальйоні в строк служби не зараховується. На нашу думку, такий порядок є підставою вважати, що зміст назви “дисциплінарний батальйон” не повністю відповідає змісту тих правовідносин, які виникають при виконанні даного виду кримінального покарання. Саме поняття терміну “дисциплінарний” не має нічого спільного з поняттям “кримінальний”. Слово “дисциплінарний” походить від слова “дисципліна” (лат. *Disciplina*), що означає – навчання, виховання. Дисципліна – це також певний обов'язковий порядок поведінки громадян і членів трудового колективу чи діяльність організацій, яка відповідає нормам права і моралі суспільства чи вимогам певної організації [6, с. 191]. Отже, назва “дисциплінарний батальйон” була б більш доречною, якби тримання в дисциплінарному батальйоні застосовувалось за скоєння дисциплінарних правопорушень, які не тягнуть за собою кримінальної відповідальності.

Враховуючи вищезазначене, можна зробити висновок про те, що назва місця виконання кримінального покарання відносно військовослужбовців строкової служби “дисциплінарний батальйон” потребує заміни, наприклад на “кримінально – виконавчу військову частину” чи “виправно – трудову військову частину”, оскільки такі назви будуть більш змістовно відображати характер та призначення цих частин, а також сутність кримінального покарання, яке виконується в цих частинах.

Наступною специфічною особливістю тримання військовослужбовців у дисциплінарному батальйоні є суб'єктний склад, оскільки даний вид покарання застосовується тільки відносно військовослужбовців строкової служби. Так, серед вітчизняних вчених в свій час питання суб'єктного складу найбільш глибоко були досліджені Б.О. Киришем [3].

Згідно з законодавством України до військовослужбовців строкової служби належать солдати, матроси, сержанти і старшини, які проходять військову службу за призовом, в межах строків, встановлених законом у Збройних силах України, Службі безпеки України, Прикордонних військах України, військах Цивільної оборони, Управлінні державної охорони України, Внутрішніх військах Міністерства внутрішніх справ України, в Чорноморському флоті та в інших військових формуваннях, створених згідно з законодавством України [7; 8; 9; 10, 12, 12].

В той же час в деяких публікаціях і нормативних актах зазначається, що тримання в дисциплінарному батальйоні може застосовуватись не лише до військовослужбовців строкової служби, а й до “прирівняних до них за відповідальністю осіб”, а також до “курсантів військово – навчальних закладів, шкіл прапорщиків, мічманів та інших військових навчальних закладів, якщо до скоєння правопорушення вони були зараховані до навчання і не проходили строкову

військову службу” [1, с. 123; 2]. Це підтверджує і аналіз практики діяльності судів.

На нашу думку, така практика є спірною, оскільки зміст ст. 62 Кримінального кодексу України чітко визначає коло осіб, стосовно яких може застосовуватись даний вид покарання – військовослужбовці строкової служби, а про інші категорії військовослужбовців не згадується. Зокрема, категорія осіб, прирівняних за відповідальністю до військовослужбовців строкової служби, чинному законодавству України не відома.

Положення про дисциплінарний батальйон у Збройних Силах України від 5 квітня 1994 р. також містить норму про застосування даного виду покарання виключно до військовослужбовців строкової служби. Так, в п. 1 передбачено, що Положення “встановлює порядок і умови відбуття покарання військовослужбовцями строкової служби, засудженими до направлення до дисциплінарного батальйону” [2]. Проте про інших військовослужбовців, які можуть відбувати покарання у дисциплінарному батальйоні, Положенням не згадується.

Згідно з ст. 2 Закону України від 18 червня 1999 р. “Про загальний військовий обов’язок і військову службу” встановлюються наступні види військової служби:

- строкова військова служба;
- військова служба за контрактом солдатів, матросів і старшин;
- військова служба за контрактом прапорщиків і мічманів;
- військова служба (навчання) за контрактом курсантів (слухачів) вищих військових навчальних закладів, а також вищих навчальних закладів, що мають кафедри військової підготовки (факультети військової підготовки, відділення військової підготовки, інститути військової підготовки) із програмами підготовки на посаді осіб офіцерського складу;
- військова служба за контрактом осіб офіцерського складу;
- військова служба осіб офіцерського складу за призовом;
- кадрова військова служба осіб офіцерського складу.

Таким чином, до військовослужбовців строкової служби можна віднести осіб, які призвані і знаходяться на такій службі згідно закону. Особи, призвані на строкову військову службу з порушенням вимог закону (наприклад, особи які не є громадянами України, особи які не досягли встановленого віку, особи, які підлягають звільненню від призову на строкову військову службу) чи які знаходяться на ній з порушенням вимог закону (наприклад, стали непридатними до строкової військової служби за станом здоров’я), з точки зору кримінального закону військовослужбовцями строкової служби не можуть визнаватись. Таким чином, у разі хвороби засудженого і визнання його непридатним за станом здоров’я до військової служби, військовослужбовець повинен бути звільнений з дисциплінарного батальйону достроково, а також він звільняється з рядів Збройних сил України. При цьому не відбула частина покарання може бути замінена більш м’яким покаранням. Відповідно, за скоєні в цей період суспільно – небезпечні діяння такі особи, при наявності необхідних для цього підстав, можуть притягуватись до кримінальної відповідальності на загальних підставах тільки за вчинення не військових злочинів, а кримінальне покарання у виді тримання в дисциплінарному батальйоні військовослужбовців до них застосовуватись не може.

Відповідно до статей 2, 4, 20 Закону України від 18 червня 1999 р. “Про загальний військовий обов’язок і військову службу” особи прийняті на навчання у військові навчальні заклади,

незалежно від того, відслужили чи не відслужили вони до того часу строкову військову службу, знаходяться на військовій службі за контрактом в якості курсантів військових навчальних закладів. Якщо до прийняття на військову службу курсанти не відслужили строкову військову службу, то відповідно до ст. 25 даного закону навчання у військових навчальних закладах зараховуються їм як строкова військова служба.

Узагальнюючи вище викладений матеріал, можна зробити висновок, що чинне законодавство не містить підстав застосування кримінального покарання у виді тримання в дисциплінарному батальйоні військовослужбовців до осіб, які проходять військову службу за контрактом (солдатам, матросам, сержантам, старшинам, прапорщикам, мічманам, офіцерам, курсантам військових навчальних закладів), призваних на військову службу офіцерів запасу, а також військовозобов'язаних, призваних на збори або на військову службу за мобілізацією. Така думка знайшла своє підтвердження й у спеціальній літературі [3, С. 47].

Сьогодні відома практика, коли особу, яка вчинила злочин і яка є курсантом військово – навчального закладу виключають зі списків особового складу військової частини – навчального закладу. Внаслідок цього особа набуває статус військовослужбовця строкової служби. Лише після цього до неї застосовується кримінальне покарання у виді тримання в дисциплінарному батальйоні військовослужбовців.

На наш погляд, для легітимного застосування даного виду кримінального покарання до курсантів військово – навчальних закладів, необхідно внести відповідні зміни до законодавства України, зокрема до статті 62 Кримінального кодексу України, та Положення про дисциплінарний батальйон у Збройних Силах України, де необхідно чітко визначити коло осіб, до яких може бути застосовано даний вид покарання.

Утримання в дисциплінарному батальйоні може застосовуватись тільки за злочини, скоєні в період проходження строкової служби, у тому числі під час знаходження у звільненні, відпустці, відрядженні, на лікуванні [7, ст. 24]. За злочини, скоєні до початку проходження строкової військової служби, чи після її закінчення тримання в дисциплінарному батальйоні як вид покарання не застосовується. Таким чином, для правильного вирішення питань, пов'язаних з триманням військовослужбовців для відбуття покарання у дисциплінарному батальйоні важливе практичне значення має визначення початкового та кінцевого моментів знаходження на військовій службі. Відповідно до ст. 24 Закону України від 18 червня 1999 року “Про загальний військовий обов'язок і військову службу”, початком знаходження на строковій військовій службі вважається день прибуття призовника до військового комісаріату для відправлення його до військової частини, а закінченням - день, коли військовослужбовець виключений наказом по військовій частині зі списків особового складу.

Проте такий порядок визначення початкового моменту знаходження на строковій військовій службі більш характерний для обчислення стажу роботи, строків служби, застосування законодавства про соціальний і правовий захист військовослужбовців і членів їх сімей тощо. Що ж стосується кримінально – правових правовідносин, то такий порядок не зовсім підходить для визначення військовослужбовця строкової служби як суб'єкта кримінального права, а тому потребує уточнення. Суб'єктом військово – правових відносин призовник стає не просто в день прибуття до військового комісаріату для відправлення до військової частини, а з моменту його фактичної явки (реєстрація прибуття). Тільки після його реєстрації у військовому комісаріаті він надходить у розпорядження військового відомства і з цього моменту починається

його військова служба. Тобто, до моменту реєстрації прибуття у військовий комісаріат реальних військових правовідносин не існує, а, відповідно, немає військовослужбовця строкової служби як суб'єкта таких правовідносин. Саме тому законодавець вважає ухилення від призову на строкову військову службу злочином проти забезпечення призову та мобілізації (ст. 335 Кримінального кодексу України), а, ухилення особи від військової служби після явки до військового комісаріату вважається військовим злочином [1, ст.ст.407-409].

Таким чином, початком перебування на строковій військовій службі є час фактичної явки (для реєстрації прибуття) особи у військовий комісаріат для відправлення у військову частину. Що ж стосується кінцевого моменту перебування на строковій військовій службі, то таким моментом є час (день і година) з якого військовослужбовець виключений наказом по військовій частині зі списків особового складу. З цього моменту військово-правові відносини припиняються, і особа перестає бути військовослужбовцем строкової служби, здобуваючи статус військовозобов'язаного. Отже, після одержання військовослужбовцем на руки документів про звільнення зі строкової військової служби, до нього не може бути застосовано кримінальне покарання у виді тримання в дисциплінарному батальйоні.

Література

1. Науково-практичний коментар кримінального кодексу України / Під ред. С.С. Яценко. – К.: А.С.К., 2002. – 963 с.
2. Положення про дисциплінарний батальйон в Збройних Силах України від 5 квітня 1994 р.
3. Кириць Б.О. Направлення в дисциплінарний батальйон // Вісник ЛДУ. – 1997. – № 3. – С. 46–56.
4. Стручков Н.А. Правовое регулирование исполнения наказания (основные проблемы советского исправительно-трудового права): Автореферат дис. ... д-ра юрид. наук. – М., 1963.
5. Ахметшин Х.М. Командиру о военно-уголовном законодательстве / Под ред. А.Г. Горного. – М.: Военное издательство, 1985.
6. Юридичний словник. – К.: Головна редакція Української Радянської Енциклопедії, 1983.
7. Про загальний військовий обов'язок і військову службу: Закон України від 25 березня 1992 року // Комп. бібл. "Інфодіск": "Законодавство України".
8. Про Збройні сили України: Закон України від 6 грудня 1991 р. // Комп. бібл. "Інфодіск": "Законодавство України".
9. Про Прикордонні війська України: Закон України від 4 листопада 1991 р. // Комп. бібл. "Інфодіск": "Законодавство України".
10. Про Службу безпеки України: Закон України від 25 березня 1992 р. // Комп. бібл. "Інфодіск": "Законодавство України".
11. Про Цивільну оборону України: Закон України від 3 лютого 1993 р. // Комп. бібл. "Інфодіск": "Законодавство України".
12. Про Внутрішні війська Міністерства внутрішніх справ України: Закон України від 26 березня 1992 р. // Комп. бібл. "Інфодіск": "Законодавство України".
13. Про практику направлення військовослужбовців, які вчинили злочин, у дисциплінарний батальйон: Постанова Пленуму Верховного Суду України від 28 грудня 1996 року // Комп. бібл. "Інфодіск": "Законодавство України".